

دانشگاه فرهنگیان
دوفصلنامه علمی - ترویجی
راهبردهای نوین تربیت معلمان
سال هفتم، شماره یازدهم، بهار و تابستان ۱۴۰۰

تحلیلی بر وضعیت حقوق شهروندی در بین دانشجومعلمیان (مطالعه موردی: دانشگاه فرهنگیان استان تهران)*

هدایت الله تقی‌زاده^۱
محمدرضا پاشایی^۲
محمود صفری^۳

چکیده

شهروندی از مهم‌ترین مفاهیم اجتماعی است که به منظور کمک به شناخت بهتر جامعه، روابط درونی آن و هدایت کنش‌ها و رفتارها خلق شده است و «حقوق شهروندی» علیرغم قدمتی که در تمدن‌های بشری داشته، اصطلاح جدیدی است که گستره وسیعی از حوزه‌های زندگی افراد از جمله حیطه‌های سیاسی، امنیتی، قضایی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را در بر می‌گیرد. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل وضعیت حقوق

---

* مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی با عنوان «تبیین شاخص‌های حقوق شهروندی دانشجومعلمیان دانشگاه فرهنگیان استان تهران» با شماره ۱۰۰/۶۴۶/۵۰۸۰۰/د مورخ ۱۴۰۰/۳/۵ در مدیریت امور پردیس‌های استان تهران است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۱

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات، دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران (نویسنده مسول)
drtaghizadeh@yahoo.com
۲. استادیار گروه آموزشی زبان و ادبیات دانشگاه فرهنگیان، تهران
Pashaei.reza@yahoo.com.
۳. دکترای مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران
drsafari2016@gmail.com

شهروندی در دانشجومعلمان دانشگاه فرهنگیان انجام شده است. جامعه آماری این مطالعه که به شکل هدفمند مورد بررسی قرار گرفت، دانشجومعلمان حاضر در سه پردیس شهید مفتاح، نسیمیه و مرکز شهدای مکه در استان تهران بودند که بر اساس آمار استانی در سال تحصیلی ۹۸-۹۷ تعداد آنها ۱۹۴۸ نفر بود. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۲۰ تعیین گردید که از طریق نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد. به منظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته ۲۸ گویه‌ای با طیف پنج گزینه‌ای لیکرتی استفاده گردید. پس از تأیید روایی پرسشنامه توسط ده نفر از اساتید حوزه علوم تربیتی، پایایی ترکیبی آن ۰/۹۰ محاسبه شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Spss24 و Smart-PLS با استفاده از آمار توصیفی و معادلات ساختاری بهره‌گیری شد. نتایج این تحقیق نشان داد وضعیت موجود حقوق شهروندی دانشجومعلمان مورد مطالعه کمتر از حد متوسط است و هر یک از مؤلفه‌های «آموزشی - پژوهشی»، «سیاسی»، «فرهنگی - اجتماعی»، «صنعتی - رفاهی» و «انضباطی» به ترتیب در وضعیت «حقوق شهروندی» سهم دارند؛ به طوری که این عوامل بر روی هم تقریباً ۰/۶۶ از واریانس «حقوق شهروندی» دانشجومعلمان را تبیین می‌کنند.

کلید واژه‌ها: شهروندی، حقوق شهروندی، دانشجومعلمان، دانشگاه فرهنگیان

۱- مقدمه و بیان مسأله

شهروندی یکی از مهم‌ترین عرصه‌های سیاسی - اجتماعی است که در طول تاریخ به اشکال گوناگون و با تعابیر مختلف حقوقی، سیاسی و فلسفی رواج داشته است (درویشی و جعفری، ۱۳۹۸: ۶۷). در علوم انسانی و اجتماعی تفاسیر مختلفی از تربیت و حقوق شهروندی است که از منظرگاه‌های پدیدارشناسی، هرمنوتیک و فلسفه تحلیلی قابل بررسی می‌باشد. مفهوم شهروندی مانند سایر مفاهیم، وابسته به فرهنگ می‌باشد، با نظر به این که هر جامعه، دارای فرهنگ منحصر به خود است این مفهوم نیز تعریف خاص خود را می‌یابد؛ چراکه دانش‌ها، مهارت‌ها و خلیات مطلوب، جهت زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مدنی در هر جامعه‌ای متفاوت است. از این رو، مفهوم شهروندی تا حد قابل توجهی وابسته به شرایط کشورهای خاص و جوامع ویژه است. در واقع هر فرهنگی، شهروند ویژه خود را می‌طلبد. جامعه مدنی در یک کشور به معنای استقلال اقتصادی، برای کشور دیگر به معنای استقلال سیاسی -

اجتماعی و یا دارا بودن حق آزادی بیان است. این امر برای مردمان انگلیسی و آمریکایی به معنای مشارکت مدنی بوده و شهروند مطلوب در این کشورها به کسی اطلاق می‌شود که با شبکه‌های اجتماعی نظیر؛ انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌ها و سایر تشکل‌های اجتماعی در ارتباط باشد (پرایور^۱، ۲۰۰۶: ۱۳۰).

همچنین مفهوم شهروندی در جوامع مختلف و در ادوار زمانی مختلف دست‌خوش تغییراتی شده است. شهروندی در دوره باستان ناظر بر به رسمیت شناختن حقوق مسلم برخی گروه‌های اجتماعی در برابر حکومت بوده، ولی در دوران جدید به فرآیندی برابرطلبانه و آزادی‌خواهانه تبدیل شده است (موسوی، ۱۳۸۱: ۲۳۲).

بنابراین، در همه ادوار حقوق و وظایف از عناصر اصلی تشکیل‌دهنده شهروندی بوده‌اند که دارای جذابیتی عام هم بوده‌اند. شهروندان به‌عنوان کارگزاران خلاق، همواره راه‌های جدیدی را برای بیان شهروندی خود می‌یابند و برای شکل دادن به نیازها و آرزوهای در حال تغییر شهروندی به تبیین حقوق، وظایف و نهادهای جدیدی روی آورده‌اند. شهروندی به حوزه روابط انسانی مرتبط بوده، لذا تعریفی ساده و ایستا را که برای همه جوامع و در همه زمان‌ها قابل اطلاق باشد، بر نمی‌تابد (فالکس^۲، ۱۳۸۱: ۶۵). لذا جوامع از شهروندان خود انتظارات خاص خودشان را دارند. پرایور (۱۹۹۹) معتقد است که یکی از شیوه‌ها برای قضاوت درباره شهروندی این است که ما از شهروند چه انتظاراتی داریم (پرایور، ۱۹۹۴: ۸۷). به زعم اوبایرن^۳ (۲۰۰۳) مؤلفه‌های شهروندی عبارتند از: عضویت، حقوق، وظایف، مشارکت. در مجموع، مؤلفه‌های شاخص شهروندی را می‌توان شامل موارد زیر دانست: دانایی محوری، وطن‌دوستی، قانون‌مداری، مسئولیت‌پذیری و مشارکت (مک‌اوان^۴، ۲۰۰۳: ۹۸).

اگرچه در تعاریف مختلف مفهوم شهروندی، جنبه‌های حقوقی آن مورد تأکید قرار گرفته است، با این همه، تجربه شهروندی تنها به پایگاه حقوقی فرد بستگی ندارد و علاوه بر حقوق، دربرگیرنده مجموعه‌ای از تعهدات و تکالیف است. اهمیت این مطلب

---

1. Prior
2. Faulks
3. Obyrne
4. McEwan

از آن جهت است که طبق این تعریف مسئولیت شهروندی همان «خودآگاهی مردم از حقوق شهروندی و احساس نیاز همگانی برای اجرای این حقوق است» (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸). بدین معنا که افراد تا نسبت به حقوق شهروندی خود آگاهی نداشته باشند، از وظایف خود آگاه نخواهند شد و به آن عمل نخواهند کرد؛ زیرا حقوق بر مسئولیت‌ها دلالت داشته و در خلاء شکل نگرفته است. پس برای این‌که حقوق شهروندی موثر باشد، شهروندان باید حقوق یکدیگر را بشناسند و آن‌ها را محترم شمارند.

در چند دهه اخیر حقوق شهروندی به یکی از پیچیده‌ترین مسائل سیاسی و اجتماعی تبدیل شده و توجه متفکران و سیاستمداران زیادی را به خود جلب کرده است. آگاهی از حقوق شهروندی به فرد اجازه دخالت آگاهانه در سرنوشت خود را می‌دهد و منجر به احقاق حقوق خود و زندگی بهتر برای خود و دیگر اعضای جامعه می‌شود. آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی و مطالبات آنان جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص می‌دهد. دانشجویان قشر ممتاز هر جامعه هستند که بیشتر برگزیدگان و سرآمدان از میان آن‌ها برمی‌خیزند. این گروه، در شکل‌دهی به آگاهی مردم از حقوق‌شان نقش موثری داشته و از توانایی فراوانی در ایجاد تحرك و جریان‌سازی در افکار عمومی و مشارکت در امور جامعه برخوردارند. در نتیجه به مثابه گروه مرجعی به شمار می‌روند که افراد نگرش‌ها و رفتارهای‌شان را از آنان اقتباس می‌کنند.

شهروندی از مهم‌ترین مفاهیم اجتماعی است که به منظور کمک به شناخت بهتر جامعه، روابط درونی آن و هدایت کنش‌ها و رفتارها خلق شده است. شهروندی فرآیند پیچیده‌ای است که دارای الزامات خاص چون جامعه مدنی، تثبیت قانون اساسی است که در طولانی مدت به منصفه ظهور می‌رسد. شهروندی پیوندهای میان فرد و جامعه را در قالب حقوق، تعهدات و مسئولیت‌ها منعکس می‌سازد و چارچوبی برای تعامل افراد، گروه‌ها و نهادها ارائه می‌کند. تحقق شهروندی با تأکید بر دو شاخص مهم در نظام‌های حقوقی جهان، یعنی اصل حاکمیت قانون و حق مشارکت سیاسی به خوبی قابل درک است.

شهروندی که بدون آگاهی ذهنی از برخی حقوق سیاسی، مدنی و یا اجتماعی برخوردار شود، هیچ‌گاه در مقابل آن احساس تعهد و وظیفه نمی‌کند، چون نمی‌داند و آگاهی لازم را ندارد که چرا از این حقوق برخوردار گشته و چه وظیفه‌ای در برابر این حقوق دارد و چه

بسا ممکن است آگاه باشد که چرا از این حقوق برخوردار شده اما آگاه نیست که چه وظیفه و مسئولیتی دارد؟ بنابراین ضروری است که دانشجو معلمان برای همگام شدن با پیشرفت جهانی، دانش و مهارتهایی را برای شهروند مفید و مؤثر بودن در جامعه ملی و جهانی کسب کنند. بنابراین مسأله اصلی این تحقیق این است که دانشجو معلمان تا چه میزان از حقوق شهروندی خود آگاهی دارند؟

از طرفی، تحولات دهه‌های اخیر در فضای فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور ایران نیز نه تنها نقش تعیین‌کننده در ریشه‌یابی دگرگونی‌های گذشته و پیش‌بینی چشم‌انداز آینده دارد؛ بلکه ضرورت طرح مسأله شهروندی را با توجه به واقعیت‌های جامعه دوچندان می‌کند. با توجه به اهمیت و نقش شهروندی و تحقق آن در توسعه جوامع هنوز آگاهی کاملی از حقوق و مسئولیت‌ها که منجر به طرح برنامه‌های عملی در این راستا شود به دست نیامده است. با توجه به اینکه در فرهنگ‌های مختلف و در رویکردهای نظری گوناگون، نگاه‌های متفاوتی به شهروندی وجود دارد پس ضروری است با در نظر گرفتن ابعاد مختلف این موضوع و بررسی دیدگاه و میزان آگاهی دانشجویان به این مقوله به بررسی جایگاه شهروندی از نگاه آنان پرداخته می‌شود.

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲-۱- مفهوم حقوق

حقوق جمع حق است و دارای معانی متعددی است. به معنای مطابقت، موافقت، موجود ثابت، صدق، خلاف باطل و لایق آمده است (جوهری، ۱۴۰۷: ج ۴، ۱۴۶۰). می‌توان گفت جامع بین این معانی به اعتبار معنای مصدری آن «ثبوت» یعنی وجود حقیقی و به اعتبار معنای وصفی آن «ثابت» یعنی موجود حقیقی می‌باشد (گرجی، ۱۳۷۸: ج ۱، ۲۷۹). حق در اصطلاح فقه، نوعی ملکیت است، که به نحو خاصی بین مالک و مملوک وجود دارد (طباطبایی، بی‌تا: ج ۴، ۴۶).

در اصطلاح، حقوق شامل اختیارات، توانایی‌ها و قابلیت‌هایی است که به موجب قانون، شرع، عرف و قرارداد برای انسان‌ها لحاظ شده است. اصطلاح حقوق به معنی اصول و مقرراتی است که روابط انسان‌ها را با هم در حقوق خصوصی و روابط بین فرمانروایان و فرمانبرداران را در حقوق عمومی و اساسی تنظیم می‌کند. تمامی افراد

بشر در حقوق معنوی خود به صورت ذاتی آزاد زاده شده و دارای کرامت و حقوق برابر با یکدیگر می‌باشند. این حقوق سلب ناپذیر است و متناسب با قواعد حقوقی رایج در جوامع ملی مختلف و بین‌المللی است که رضایت حکومت شوندگان یعنی افراد صاحب حق در آن لحاظ گردیده است. در حقوق بشر آزادی‌هایی وجود دارد که تمامی انسان‌ها بدون هیچ‌گونه تبعیضی، به ویژه از حیث نژاد، رنگ، جنس، زبان، دین، ثروت، عقیده سیاسی و یا هر عقیده دیگر به‌طور مساوی و برابر بهره‌مند هستند. بر این اساس افراد بشر دارای حق و تکلیف بوده و حقوق آنها در ارتباط با دیگران معنی می‌یابد (هکی، ۱۳۸۹: ۸-۲۷).

۲-۲- مفهوم حقوق شهروندی

پیشینه مفهوم شهروندی به دوره یونان باستان بر می‌گردد. از حیث واژه شناسی شهروند (Citoyen- Citizen) و شهر (City - Cite) از واژه لاتینی سیویتاس (Civitas) مشتق است. در زبان یونانی معادل پلیس (Polis) به همان معنی شهر است. در شهر نه تنها تعدادی از ساکنین در یک اجتماع زندگی می‌کنند بلکه آنها در یک واحد سیاسی قرار گرفته‌اند که دارای حقوق و تکلیف گشته‌اند (پللو، ۱۳۷۰: ۱). از آنجائی که انسان‌ها موجودات اجتماعی هستند، بنابراین اجتماع و زندگی اجتماعی لازمه رشد آنها می‌باشد.

از نظر اصطلاحی، مفهوم شهروندی به عنوان منزلتی اجتماعی در نگرش به جامعه مدنی تلقی می‌شود که به موجب آن شرایط برخورداری فرد را از حقوق و قدرت فراهم می‌کند. این حقوق عبارت است از: حقوق مدنی شامل آزادی بیان و برابری در مقابل قانون؛ حقوق سیاسی، شامل حق رأی و ایجاد تشکل سیاسی و صنفی؛ حقوق اقتصادی در برگیرنده رفاه اقتصادی و تأمین اجتماعی است که برای نخستین بار در سال ۱۹۴۹ م. به Marshal.H.T 1873 م. در لندن، طی رساله‌ای با عنوان «شهروندی و طبقه اجتماعی» تبیین گردیده است (پژوهنده، ۱۳۷۶: ۱۷۲)؛ بنابراین می‌توان گفت حقوق شهروندی، حقوقی است فردی، مدنی، سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی که یک شهروند به واسطه زندگی در قلمرو جغرافیایی خاص و با وجود رابطه‌ای میان او و دولت حاکم از آن برخوردار می‌شود.

۲-۳- حقوق شهروندی در ایران

نظر بر آن است که یک شهروند همانگونه که هزینه شهروندی را می‌پردازد دارای حقوقی می‌شود که به آن حقوق شهروندی اطلاق می‌گردد. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در فصل دوم آن از اصل ۱۹ تا اصل ۴۲ به حقوق ملت و شهروندان جامعه مدنی پرداخته شده است. در قانون اساسی و قوانین عادی کشورمان واژه حقوق شهروندی وجود ندارد و با توجه به عرف مردم، این حقوق وجود دارد، هر چند قانونی به نام قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مشتمل بر یک ماده واحد و ۱۵ بند در سال ۱۳۸۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است (احمدی، ۱۳۸۵: ۱۶). در ماده ۹۶۰ قانون مدنی، قانونگذار حتی به خود انسان‌ها اجازه نقض حقوق مدنی و یا حقوق شهروندی را نداده است.

باید گفت که حقوق شهروندی یک جامعه اسلامی دقیقاً همان حقوق شهروندی یک جامعه غربی نیست. اسلام دین حقوق شهروندی است و دین زندگی می‌باشد. اگر اسلام را درست معرفی کنیم، دیگر نیازی نیست که تا به این حد دلشوره حقوق شهروندی را داشته باشیم (احمدی، ۱۳۸۵: ۱۸). در ماده ۱۰۰ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی دولت موظف گشته تا به منظور ارتقای حقوق اساسی استقرار زمینه‌های رشد و تعالی و احساس امنیت فردی و اجتماعی در جامعه و تربیت نسلی فعال مسئولیت‌پذیر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط با روحیه تعاون و سازگار اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن، منشور حقوق شهروندی را مشتمل بر محورهای که نمونه آن در ذیل قید گردیده به تصویب مراجع ذی ربط برساند (همان: ۲۱).

۲-۴- پیشینه پژوهش

در این راستا به برخی از پژوهش‌هایی که در زمینه حقوق شهروندی انجام شده است به‌طور مختصر اشاره می‌گردد:

رضاپور و ارجمند سیاه‌پوش (۱۳۹۹) در تحقیق خود با هدف بررسی رابطه میان پایگاه اجتماعی- اقتصادی و میزان شناخت و آگاهی از حقوق شهروندی در پنج حوزه حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی- اجتماعی، جنسیتی و فرهنگی در میان دانشجویان

دانشگاه‌های شهر دزفول دریافتند که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی و میزان شناخت از حقوق شهروندی رابطه معناداری وجود دارد، به طوری که بیشترین تأثیر را میزان تحصیلات و جنسیت داشته و میان سن، وضعیت اشتغال و درآمد با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری مشاهده نشد. ابراهیمی میرگیلانی (۱۳۹۹) در پایان نامه خود به چالش‌های اثربخشی حقوق شهروندی بر نهادهای حکومتی پرداخت. یافته‌های تحقیق مبتنی بر آن است که برای بهره‌مندی از مواهب حقوق شهروندی و همچنین حقوق بشر، باید به بررسی چالش‌های اثربخشی متوازن و نامتوازن حکومت‌ها در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی پرداخت. امین‌زاده و رضایی دوانی (۱۳۹۸) در مطالعه خود دریافتند که شفافیت اطلاعات سازمان‌ها، بهره‌مندی از انصاف در کار، پیشگیری از وقوع تخلفات و جرائم، رسیدگی تخصصی به شکایات و دعاوی حقوقی از جمله مصادیق حقوق شهروندی است که نقض آن حسب مورد می‌تواند منجر به مسئولیت مدنی، انضباطی و کیفری گردد. بهمنی و همکاران (۱۳۹۷) در بررسی تأثیر آگاهی از حقوق شهروندی بر بروز رفتارهای شهروندی و با تأکید بر نقش میانجی ادراک عدالت در سازمان که در یکی از وزارتخانه‌های دولتی در سال ۹۶ انجام شد دریافتند که آگاهی از حقوق شهروندی تأثیر مستقیم و معناداری بر بروز رفتارهای شهروندی ندارد ولی آگاهی از حقوق شهروندی از طریق ادراک عدالت منجر به بروز رفتارهای شهروندی می‌شود. همچنین دریافتند که آگاهی از حقوق شهروندی تأثیر مثبت و معناداری بر ادراک عدالت دارد و ادراک عدالت به‌طور مثبت و معناداری بر بروز رفتارهای شهروندی تأثیرگذار است. ورعی (۱۳۹۵) کتاب حقوق شهروندی در اندیشه اسلامی را نوشت که شامل مجموعه مقالاتی است که به مناسبت‌های مختلف در همایش‌ها و نشست‌های علمی، نشریات پژوهشی و تخصصی، یا فضای مجازی منتشر شده و در قالب ۹ فصل به بررسی حقوق شهروندان در نظام اسلامی پرداخته است. صابری (۱۳۹۶) در کتاب نگاه اجمالی به حقوق شهروندی، مهم‌ترین و کاربردی‌ترین مواد قانون با موضوعات حقوق فردی و اجتماعی را بیان می‌کند. کلدی و پوردهناد (۱۳۹۱) با بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی در تهران به این نتیجه رسیدند که «میزان تحصیلات» و «رشته تحصیلی» هم بر آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی آن‌ها تأثیر داشته به طوری که هرچه میزان تحصیلات بالاتر باشد، آگاهی بیشتر و نگرش به حقوق شهروندی بهتر می‌شود. شریفی و اسلامیه (۱۳۹۱) در مقاله «میزان

آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی (مطالعه موردی دانشگاه آزاد سمنان)» نشان دادند که میزان آگاهی دانشجویان دانشگاه سمنان از حقوق شهروندی در تمام ابعاد سه گانه (حقوق مدنی، حقوق اجتماعی و حقوق سیاسی) پایین تر از متوسط جامعه است. شیانی و داوودوندی (۱۳۸۹) در مقاله «تحلیلی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان»، حقوق شهروندی دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی و آزاد مورد آزمون قرار داده اند. براساس نتایج، میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان یکسان نبوده است. در میان ابعاد مختلف حقوق شهروندی، بیشترین میزان آگاهی مربوط به بعد جنسیتی و نیز کمترین آن مربوط به بعد مدنی حقوق بوده است. ایزدی و همکاران (۱۳۸۷) با هدف سنجش میزان دانش شهروندی و آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان در فرایند جهانی شدن، پژوهشی تحت عنوان «جهانی شدن و ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی» در دانشگاه پردیس مازندران انجام داده اند. نتایج نشان داده است که دانشجویان از دانش شهروندی بالایی برخوردارند و میانگین آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان در حد متوسط بوده است.

با توجه به مطالبی که گفته شد، میزان آگاهی شهروندان یک جامعه نسبت به حقوق و وظایف خود، بسیار مهم و ضروری است. همچنین اهمیت حقوق شهروندی به آن درجه است که در سند چشم انداز ۱۴۰۴ نیز تأکید شده است. به همین علت در این تحقیق محققان درصدد هستند تا دریابند وضعیت موجود حقوق شهروندی دانشجومعلمان در جامعه مورد مطالعه چگونه است؟ و سهم هر یک از مؤلفه ها در حقوق شهروندی دانشجومعلمان چگونه است؟

۳- مبانی تحقیق

۳-۱- نظرات اندیشمندان درباره حقوق شهروندی

از آنجایی که حقوق شهروندی از مفاهیم پیچیده در حوزه علوم انسانی است و به عنوان یک پدیده اجتماعی قلمداد می شود و همواره در بین جامعه شناسان بر سر تعریف و تعیین ابعاد و آن بحث وجود دارد؛ لذا در این مقاله سعی می شود موضوع از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار گیرد. در حوزه حقوق شهروندی نظرات گوناگونی

وجود دارد که در تحقیق حاضر به برخی از آنان اشاره می‌شود که عبارتند از: پتمن، تی اچ، مارشال، برایان اس ترنر (۲۰۰۸)، موریس جانووتیز (۱۹۸۴)، آلن سیزر و وان هبرت (۲۰۰۵) و توماس ژانوسکی (۱۹۹۸).

پتمن در بحث مربوط به «گذار از حق طبیعی: شرایط عمومی حقوق شهروندی» توضیحات مفصلی از دو دیدگاه نظریه سیاسی و نظریه اجتماعی درباره شهروندی مدرن و جدید ارائه داده است: ۱- شهروندی نوعی عضویت اجتماعی در سیستم پیچیده وابستگی‌های مبتنی بر تقسیم کار تخصصی است. ۲- شهروندی نوعی نقش اجتماعی معطوف به دخالت اجتماعی در زندگی اجتماعی مدرن است. ۳- شهروندی مبنای اجتماعی برای تضمین و تأمین برخورداری یکسان اعضای جامعه از حقوق، امکانات، امتیازات و رفاه اجتماعی توسط دولت مدرن است (کلدی، ۱۳۹۱: ۴۶).

ترنر بر این عقیده است که شهروندی علاوه بر اینکه فرصت حقوقی فراهم میکند، یک نوع هویت فرهنگی خاص را برای فرد و گروه نیز ایجاد کند، این می‌کند. او سه نوع حقوق را شناسایی می‌کند: ۱- حقوق اقتصادی: مربوط به نیازهای اساسی برای مسکن و غذا؛ ۲- حقوق فرهنگی: شامل دسترسی به رفاه و تحصیلات و ۳- حقوق سیاسی: مربوط به آزادی‌های فردی و مشارکت در دستگاه‌های سیاسی (Turner ۱۹۱: ۱۹۹۰). او حقوق شهروندی را مجموعه‌ای از حقوق قانونی و رسمی می‌داند که برای یک جامعه معین تعریف شده و در آن شهروند مدعی برخورداری از منابع ملی می‌شود و به نقش شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه و افراد توجه دارد و معتقد است (هزار جریبی و امانیان، ۱۹۲۴: ۲).

مارشال به سه حق اشاره می‌کند: الف- حق آزادی و شهروندی مدنی ب- حق مشارکت و شهروندی سیاسی ج- حق رفاه و شهروندی اجتماعی. در نظریه مارشال، سه عنصر مدنی، سیاسی و اجتماعی با یکدیگر مرتبط می‌باشند (Marshal، ۱۹۹۷: ۲۹). در نظریه مارشال افراد در کنار وظایف مدنی دارای حقوق شهروندی شامل حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی بوده و این به معنای آزادی‌های شخصی، اندیشه، عقیده، بیان، حق مالکیت و حق برخورداری از حقوق اجتماعی است که در برگیرنده رفاه اقتصادی و امنیت می‌باشد. او شهروندی را موقعیتی دانست که در آن اعضاء یک اجتماع در رابطه با حقوق و وظایف خود از برابری برخوردار هستند. او همچنین قرن بیستم را قرن شهروندی خواند (احمدی، ۱۳۸۸: ۴۱۶).

موريس جانوتيز با مرور تاريخی بر مسأله شهروندی و بررسی کاربردهای مختلف آن توسط رهبران، روشنفکران و افراد عادي سه گونه تعريف را از هم تفکیک می‌کند: ۱- شهروندی به صورت یک واژه توصیفی، تجربی - عینی شامل مجموعه تعهدات و حقوق مشخص واگذار شده به افراد شایسته بر یک دولت خاص مثل - دولت شهرهای دوران باستان و دولت - ملت در دوره معاصر . ۲- شهروندی به صورت یک قضاوت اخلاقی دربرگیرنده مجموعه اخلاق و خصایل فردی به عنوان یک شهروند خوب و واقعی - ۳ . شهروندی به صورت یک واژه تحلیلی مشتمل بر حمایت دولت از اعضای خود، ایجاد فرصتهایی از طرف دولت برای اعضا در زمینه مشارکت سیاسی

آلن سیزر و وان هبرت (۲۰۰۵) در تحلیل ابعاد شهروندی بیان می‌کنند که شهروندی دارای ۴ بعد است: ۱- بعد سیاسی، ۲- بعد مدنی، اجتماعی - اقتصادی ۴- بعد فرهنگی یا شهروندی گروهی. بعد مدنی شهروندی به شیوه زندگی شهروندان که معمولاً در راستای اهداف آزادمنشانه جامعه است، اشاره دارد (فالكس، ۱۳۸۴: ۱۳۳). به عقیده ژانوسکی حقوق مشارکت به حقوق فرد و گروه برای مشارکت در تصمیم‌گیری خصوصی، از طریق میزانی از کنترل روی بازار، سازمانها و سرمایه مربوط می‌شود، حق مداخله شهروندان در بازار کار، مستلزم مشارکت دولت در تضمین اشتغال برای شهروندان در برنامه‌های کاریابی، بازآموزی و ایجاد شغل است (حاجی پور، ۱۳۸۹: ۳۲). او چهار نوع حقوق شهروندی را از هم حقوق متمایز می‌کند: ۱- قانونی قانونی شامل حق برای قرارداد بستن، آزادی بیان، آزادی مذهب، حقوق مالکیت و خدمات... ۲- حقوق سیاسی شامل: حق رای، حق تشکیل حزب سیاسی، حق اعتراض، جنبش و ۳... - حقوق اجتماعی شامل حق آموزش، مستمري، گرامت بیکاري و ۴... - حقوق مشارکت شامل حقوق مداخله در بازار کار، امنیت شغلی، خدمات ایجاد شغل و... (ژانوسکی، ۱۹۹۸: ۱۶۷).

۳-۲- چارچوب نظري تحقيق

چارچوب نظری این تحقیق به صورت تلفیقی است که از نظریات مختلف ذکر شده، متناسب با موضوع گویه‌هایی انتخاب شده است تا برای تبیین موضوع جامعیت مناسب را داشته باشد. بدین سان تلاش می‌شود در قالب نظریات مندرج در جدول زیر، به تبیین موضوع پرداخته شود.

جدول (۱) چارچوب نظری تحقیق

ردیف	نام نظریه	نظریه پرداز	چکیده نظریه
۱	برخورداری یکسان از حقوق شهروندی	پتمن	حقوق شهروندی مبنایی اجتماعی برای تضمین و تأمین برخورداری یکسان اعضای جامعه از حقوق، امکانات، امتیازات و رفاه اجتماعی توسط دولت مدرن است. تحقیق حقوق اجتماعی مستلزم وجود ۱- فرهنگ شهروندی: ارزشها، باورها، هنجارها، استارها و سنتهای معطوف به روح شهروندی ۲- وجود آگاهی از حقوق شهروندی: افراد جامعه باید آگاه باشند که باید و میتوان شهروند بود ۳- وجود تقاضا برای شهروندی افراد: به صورتهای گوناگون در پی ایفای نقش شهروندی و کسب پایگاه شهروند بوده تا از حقوق و امتیازات شهروندی برخوردار شوند.
۲	حقوق سه گانه شهروندی- اجتماعی	مارشال	شهروند در رژیمهای دموکرات با گذشت زمان رشد یافته و سرانجام سه وجه اساسی و مشخص پیدا می کند او این سه وجه را مدنی، سیاسی، اجتماعی نامیده است: ۱- وجه مدنی: حق آزادی و شهروندی مدنی است که این حق به معنای آزادی بیان، آزادی اندیشه ها، آزادی انتخاب مذهب، آزادی مالکیت، آزادی قلم و برخورداری از عدالت تعریف می شود. ۲- وجه سیاسی: حق مشارکت و شهروندی سیاسی که این حق به معنای حق رأی، حق مشارکت در امور سیاسی جامعه است. ۳- وجه اجتماعی: حق رفاه شهروندی اجتماعی که به معنای برخورداری از تأمین اجتماعی، امنیت اجتماعی، بهداشت و آموزش همگانی تعریف می شود.
۳	شهروندی فرهنگی	برایان. اس ترنر	ترنر در حقوق شهروندی نه تنها به ابعاد "مدنی و سیاسی" شهروندی توجه کرده است؛ بلکه ابعاد "اقتصادی و فرهنگی" حقوق شهروندان را مورد بررسی قرار داده است.
۴	بسط حقوق شهروندی	توماس ژانوسکی	سه مساله اساسی را برای گسترش نظریه شهروندی مطرح می کند: اول: حقوق و تعهدات به طور کافی و مناسب پایه گذاری نشده اند دوم: برابر سازی حقوق و تعهدات در مجموع فراموش شده است. سوم: توسعه حقوق و تعهدات شهروندی مستلزم آن است که در هر دوره سطح خرد و کلان فرموله شوند.
۵	شهروندی و اجتماعی	جانوتیز	به نظر جانوتیز نگرش شهروندی مناسب، مبنای منطقی برای دموکراسی اجتماعی به شمار می رود و فقط شهروندی بر بعد اخلاقی، مؤثر خواهد بود.

۴- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر اجرا پیمایشی بود. جامعه آماری پژوهش، شامل دانشجویان دوره کارشناسی سه پردیس شهید مفتاح شهر ری، شهدای مکه و نسبیته استان تهران از دانشگاه فرهنگیان در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۸ به تعداد ۱۹۴۸ نفر (پردیس شهید مفتاح شهر ری ۴۷۰ نفر، پردیس شهدای مکه ۲۸۹ نفر و پردیس نسبیته ۱۱۸۹ نفر) بود که به شکل هدفمند انتخاب شد و حجم نمونه آماری نیز بر اساس فرمول کوکران ۳۲۰ نفر تعیین گردید و با روش نمونه‌گیری در دسترس (شهید مفتاح شهر ری ۷۷ نفر، شهدای مکه ۴۷ نفر و نسبیته ۱۹۶ نفر) انتخاب شدند. سپس به منظور گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته ۲۸ گویه‌ای با طیف پنج گزینه‌ای لیکرتی (از خیلی کم با نمره ۱ تا خیلی زیاد با نمره ۵) در دو وضعیت «موجود» و «مطلوب» با استفاده از مطالعه و تحلیل اسناد حقوق شهروندی در دولت، و منابع معتبر کتابخانه‌ای و اینترنتی که دارای پنج مؤلفه حقوق «آموزشی- پژوهشی» با ۶ گویه، حقوق «صنفي- رفاهی» با ۵ گویه، حقوق «سیاسی» ۶ گویه، حقوق «فرهنگی- اجتماعی» ۵ گویه و حقوق «انضباطی- مدنی» ۶ گویه تهیه گردید. سپس روایی صوری و محتوای آن توسط ۱۰ نفر از اساتید حوزه مورد مطالعه تأیید شد و ضریب آلفای کرونباخ آن به ترتیب ۰/۸۹ محاسبه گردید. در نهایت ۳۲۰ پرسشنامه کامل از طریق نرم‌افزار Spss24 و Smart-PLS با استفاده از آمار توصیفی و معادلات ساختاری مورد بررسی قرار گرفتند.

جدول (۲) نمونه‌گیری میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی

مجموع	مرکز شهدای مکه	پردیس نسبیته	پردیس شهید مفتاح	جامعه هدف آگاهی از حقوق شهروندی
۱۹۴۸	۲۸۹ نفر	۱۱۸۹ نفر	۴۷۰ نفر	آمار کل
۳۲۰	۴۷ نفر	۱۹۶ نفر	۷۷ نفر	حجم نمونه‌گیری

جدول (۳) گویه‌های حقوق شهروندی

نوع حقوق	گویه‌های حقوق شهروندی دانشجویان
حقوق آموزشی - پژوهشی	۱. حق انتخاب واحد
	۲. حق ارزشیابی عادلانه و اعتراض به نمره
	۳. حق مهمان شدن، انتقالی و مرخصی
	۴. حق تغییر رشته و گرایش
	۵. حق شرکت در جشنواره‌های علمی
	۶. حق استفاده از تجهیزات کتابخانه‌ای و آموزشی مناسب
حقوق صنفی - رفاهی	۷. برخورداری از خوابگاه مناسب
	۸. حق استفاده از فضای ورزشی مناسب
	۹. برخورداری از تغذیه مناسب
	۱۰. حق برخورداری از وام دانشجویی
	۱۱. حق برخورداری از بیمه درمانی مناسب
حقوق سیاسی	۱۲. حق عضویت و فعالیت در تشکل‌های اسلامی
	۱۳. حق تشکیل تشکل اسلامی
	۱۴. حق فعالیت مطبوعاتی سیاسی
	۱۵. حق آزادی بیان در دانشگاه
	۱۶. حق انتقاد و مطالبه‌گری
حقوق فرهنگی - اجتماعی	۱۷. حق عضویت و فعالیت در نهادهای فرهنگی و اجتماعی
	۱۸. حق تأسیس نهادهای فرهنگی و اجتماعی
	۱۹. حق فعالیت مطبوعاتی علمی، فرهنگی و اجتماعی
	۲۰. حق برگزاری و شرکت در اردوهای دانشجویی
	۲۱. حق نمایندگی و مشارکت در شوراهای
	۲۲. حق شرکت در جشنواره‌ها و مسابقات
حقوق انضباطی - مدنی	۲۳. حق رسیدگی به تخلفات در شوراهای انضباطی
	۲۴. حق ارائه دلیل و دفاع در موارد انضباطی
	۲۵. حق رسیدگی سریع و منصفانه در موارد انضباطی
	۲۶. رعایت حریم شخصی دانشجو
	۲۷. حق شکایت دانشجو
	۲۸. حفظ اسرار دانشجو

۵- یافته‌های تحقیق

در این قسمت به هر یک سؤالات تحقیق پرداخته می‌شود:

سؤال اول: وضعیت موجود حقوق شهروندی دانشجومعلم‌ان در جامعه مورد مطالعه چگونه است؟

به منظور بررسی وضعیت موجود حقوق شهروندی دانشجومعلم‌ان در جامعه مورد مطالعه از آزمون t تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین هر مولفه در وضعیت موجود با میانگین مورد انتظار استفاده شده است که در این روش میانگین مشاهده شده هر مؤلفه با میانگین مورد انتظار (نمره متوسط مقیاس یعنی نمره ۳) مقایسه می‌شود.

جدول (۴) خلاصه آزمون t تک نمونه‌ای برای بررسی وضعیت موجود حقوق شهروندی

دانشجومعلم‌ان ($n=320$)

میانگین مورد انتظار = ۳						
مؤلفه‌ها	میانگین مشاهده شده	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
آموزشی- پژوهشی	۲/۳۸	۰/۶۹۴۹۰	-۰/۶۱۱۷۹	-۳۱/۷۴۰	۳۱۹	۰/۰۰۰
صنفی- رفاهی	۲/۰۸	۰/۷۲۸۰۰	-۰/۷۸۰۴۹	-۲۹/۴۶۳	۳۱۹	۰/۰۰۰
سیاسی	۲/۱۵	۰/۸۴۸۲۴	-۰/۳۷۸۰۵	-۲۸/۰۲۱	۳۱۹	۰/۰۰۰
فرهنگی- اجتماعی	۲/۳۱	۰/۸۱۸۱۸	-۰/۱۸۵۳۷	-۳۸/۳۱۶	۳۱۹	۰/۰۴۳
انضباطی	۲/۱۲	۰/۸۶۸۹۵	-۰/۳۴۱۴۶	-۲۸/۵۷۵	۳۱۹	۰/۰۰۱
حقوق شهروندی	۲/۵۴	۰/۶۵۹۰۰	-۰/۴۵۷۷۵	-۸۰/۵۴۷	۳۱۹	۰/۰۰۰

همان‌گونه که در جدول فوق دیده می‌شود:

تفاوت میانگین حقوق شهروندی و هر یک مؤلفه‌های آن با میانگین مورد انتظار آن معنادار است ($p < 0/05$)؛ زیرا سطح معنی‌داری آن‌ها از $0/05$ کمتر است. بدین ترتیب که میانگین مشاهده شده حقوق شهروندی و هر یک از مؤلفه‌های آن از میانگین مورد انتظار (۳) کوچکتر است (تفاوت میانگین‌ها منفی است). این مطلب بدان معناست که از نظر دانشجومعلم‌ان وضعیت موجود مؤلفه‌های حقوق شهروندی پایین‌تر از حد متوسط و نامطلوب است.

سؤال دوم: سهم هر یک از مؤلفه‌ها در حقوق شهروندی دانشجومعلم‌ان چگونه است؟

نتایج بخش ساختاری مدل یعنی مشخصه‌های محاسبه شده هر یک از مسیرهای مدل شامل برآورد ضرایب استاندارد نشده مسیر (B) و ضرایب استاندارد شده (β)، مقادیر t و مقادیر خطای استاندارد (SE) در جدول زیر ارائه شده است:

جدول (۵) نتایج بخش ساختاری حقوق شهروندی

متغیر وابسته	متغیر مستقل	B	SE	β	t	سطح معنی داری	نتیجه	ضریب تعیین (R^2)
حقوق شهروندی	آموزشی- پژوهشی	۰/۳۶	۰/۱۲	۰/۲۱	۲/۷۷	<۰/۰۵	معنادار و تایید	۰/۶۶
	صنفی- رفاهی	۰/۳۰	۰/۱۱	۰/۱۸	۲/۷۸	<۰/۰۵	معنادار و تایید	
	سیاسی	۰/۳۸	۰/۱۲	۰/۲۰	۳/۲۰	<۰/۰۵	معنادار و تایید	
	فرهنگی- اجتماعی	۰/۳۳	۰/۱۳	۰/۱۹	۲/۶۸	<۰/۰۵	معنادار و تایید	
	انضباطی	۰/۱۹	۰/۹۵	۰/۱۲	۲/۰۷	<۰/۰۵	معنادار و تایید	

همان‌طور که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد ضریب مسیر همه مؤلفه‌ها بر «حقوق شهروندی» در سطح ۵ درصد معنادار شده است ($p < 0/05$). یعنی با تقویت عوامل آموزشی- پژوهشی، صنفی-رفاهی، سیاسی، فرهنگی- اجتماعی و انضباطی در دانشجوی معلمان ارتقاء می‌یابد. ضریب استاندارد برآورد شده (β) نشان می‌دهد که عوامل آموزشی- پژوهشی (۰/۲۱)، سیاسی (۰/۲۰)، فرهنگی- اجتماعی (۰/۱۹)، صنفی-رفاهی (۰/۱۸) و انضباطی (۰/۱۲) به ترتیب در «حقوق شهروندی» سهم دارند. ضریب تعیین (R^2) برابر ۰/۶۶ برآورد شده که نشان می‌دهد این عوامل بر روی هم تقریباً ۶۶ درصد واریانس «حقوق شهروندی» دانشجوی معلمان را تبیین می‌کنند.

۶- نتیجه‌گیری

رضاپور و ارجمند سیاه‌پوش (۱۳۹۹) در تحقیق خود با هدف بررسی رابطه میان پایگاه اجتماعی- اقتصادی و میزان شناخت و آگاهی از حقوق شهروندی در پنج حوزه حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی- اجتماعی، جنسیتی و فرهنگی در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر دزفول دریافتند که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی و میزان شناخت از حقوق

شهروندی رابطه معناداری وجود دارد، به طوری که بیشترین تأثیر را میزان تحصیلات و جنسیت داشته و میان سن، وضعیت اشتغال و درآمد با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری مشاهده نشد.

این تحقیق با هدف تبیین وضعیت موجود حقوق شهروندی و بررسی میزان سهم هر یک از مؤلفه‌ها در حقوق شهروندی دانشجومعلم‌ان در دانشگاه فرهنگیان انجام شد. نتایج این مطالعه نشان داد که وضعیت موجود حقوق شهروندی دانشجومعلم‌ان در دانشگاه فرهنگیان پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد. بنابراین هر جامعه‌ای با توجه به زمینه‌های فرهنگی و ارزشی خود نیاز به شهروندانی آگاه دارد تا بتوانند در قالب حقوق و وظایف تعیین شده، در چارچوب فضای سیاسی - اجتماعی فعالیت کنند. دستیابی به چنین هدفی نیازمند تدابیر و زمینه‌های لازم برای آگاه‌سازی شهروندان است. پس آگاهی از حقوق و وظایف امری حیاتی به شمار می‌رود.

در یک جمع‌بندی کلی باید گفت که برای افزایش میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی باید برنامه‌ریزی صحیحی را در این راستا تدارک دید. در ابتدا لازم است که فرهنگ عمومی به سمت وارد کردن معیارهای حقوق شهروندی در نظام هنجاری جامعه حرکت کند. این کار باید از بدو ورود افراد به نظام آموزشی صورت گیرد. پیاده‌سازی حقوق شهروندی و آگاه‌سازی عمومی در این حوزه می‌تواند کشورها را در روند توسعه یافتگی بسیار همراهی کند.

نتایج این تحقیق با تأیید نتایج پژوهش‌های شریفی (۱۳۹۱) و شیانی (۱۳۸۹) نشان داد که وضعیت موجود حقوق شهروندی دانشجومعلم‌ان دانشگاه فرهنگیان در تمام ابعاد حقوق شهروندی از قبیل حقوق مدنی، حقوق اجتماعی و حقوق سیاسی و... کمتر از حد متوسط است همانطوری که با نتیجه پژوهش کلدی و پوردهناد (۱۳۹۱) در زمینه میزان آگاهی، تحصیلات و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی همسو است و آن را تأیید می‌کند. و نتایج پژوهش ایزدی (۱۳۸۷) که مدعی بود دانشجویان از دانش شهروندی بالایی برخوردارند را رد کرد.

پیشنهادات تحقیق

- به برنامه‌ریزان و مسوولان پیشنهاد می‌شود به منظور افزایش میزان آگاهی دانشجویان در زمینه حقوق و وظایف شهروندی، اقدام به برگزاری کلاس‌های آموزشی نمایند.

همچنین فضای آزادی بیان برای دانشجویان فراهم گردد تا به راحتی بتوانند اندیشه خود را به زبان بیاورند و ضمن هدایت و راهنمایی آگاهانه بتوانند در تعیین سرنوشت خود و آینده کشور به طور مثبت اثرگذار باشند. از نظر فرهنگی - اجتماعی دانشگاه باید زمینه حضور پررنگ معنادار را برای دانشجویان معلمان فراهم نمایند به طوری که مورد حمایت مسئولان امر قرار گیرند.

- جهت تقویت رفاه دانشجویان معلمان لازم کیفیت غذا و غذاخوری و امکانات رفاهی تفریحی متنوع برای دانشجویان معلمان در نظر گرفته شود. ضروری است دانشجویان از حقوق رسیدگی به تخلفات در شوراهای انضباطی، ارائه دلیل و دفاع در موارد انضباطی و رسیدگی سریع و منصفانه در موارد انضباطی و از حق شکایت برخوردار باشند و حریم شخصی دانشجویان رعایت شود و اسرار آنها همواره حفظ گردد.

- منشور حقوق شهروندی دانشجویی را در هنگام ثبت نام، در اختیار دانشجویان معلمان قرار داده شود.

- به دانشجویان توصیه می‌گردد از حق عضویت و فعالیت در نهادهای فرهنگی و اجتماعی، حق تاسیس نهادهای فرهنگی و اجتماعی، حق فعالیت مطبوعاتی علمی، فرهنگی و اجتماعی، حق برگزاری و شرکت در اردوهای دانشجویی، حق نمایندگی و مشارکت در شوراهای و حق شرکت در جشنواره‌ها و مسابقات برخوردار شوند.

- منشور حقوق دانشجویی را با دقت مطالعه کنند.

منابع

آقازاده، احمد (۱۳۸۵). «اصول و قواعد حاکم بر فرآیند تربیت شهروندی و بررسی سیر تحولات و ویژگی‌های این‌گونه آموزش‌ها در کشور ژاپن»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۷، سال پنجم، دوره پاییز، صص ۱۱-۴۴.

ابراهیمی میرگیلانی، سید ابراهیم (۱۳۹۹)، چالش‌های اثربخشی حقوق شهروندی بر نهادهای حکومتی، پایان نامه ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر انزلی، دانشکده علوم انسانی.

احمدی، فخر السادات (۱۳۸۵). شهروندی و مشارکت مدنی: بررسی تأثیر آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی بر فرآیند تحقق حقوق شهروندی، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه الزهراء.

- احمدی، حمید (۱۳۸۸). بنیادهای هویت ملی ایرانی، چهارچوب نظری هویت ملی شهروند محور، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- امامی، حسن، (۱۳۴۲)، حقوق مدنی، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیه.
- امین‌زاده، سیدمحمد؛ رضایی دوانی، مجید (۱۳۹۸). «حقوق شهروندی سرمایه‌گذاران در معاملات اوراق بهادار»، نشریه تحقیقات مالی اسلامی.
- ایزدی، صمد؛ ایران‌نژاد، منصوره؛ جعفری کرفستانی، زهرا؛ زارعی ساروکلائی، مائده (۱۳۸۷). «جهانی شدن و ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی». مجموعه مقالات هشتمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران: جهانی شدن و بومی ماندن برنامه‌های درسی. چالشها و فرصتها، صص ۹۳۱-۹۴۷.
- بهمنی چوب‌بستی، اکبر؛ موسوی داودی، سیدمهدی؛ رستگار، عباسعلی (۱۳۹۷). «بررسی نقش میانجی ادراک عدالت بر رابطه بین آگاهی از حقوق شهروندی و بروز رفتارهای شهروندی در سازمان»، مدیریت عمومی، مقاله ۶، دوره ۱۱، شماره ۴۲، صص ۱۲۷-۱۵۴.
- پژوهنده، محمدحسین (۱۳۷۶) «مدنیت و شهروندی»، فصلنامه اندیشه حوزه، سال سوم، شماره های ۳ و ۲.
- پللو، روبر (۱۳۷۰)، شهروند و دولت، ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷). الصحاح، بیروت: دارالعلم للملایین.
- حاجی پور، رضا (۱۳۸۹). آموزش شهروندی، تهران: انتشارات فرهنگ سبز.
- درویشی، لیلا؛ جعفری، پریش (۱۳۹۸). شهروندی در بستر نظام تربیتی، تهران: انتشارات سراچه دل.
- رضاپور، داریوش؛ ارجمند سیاه‌پوش، اسحاق (۱۳۹۹). «بررسی رابطه بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی و میزان شناخت از حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر دزفول»، مجله توسعه اجتماعی ایران، دوره ۱۲، شماره ۴، صص ۱۶۳-۱۷۷.
- شریفی، اصغر؛ اسلامیه، فاطمه (۱۳۹۱). «بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی (مطالعه موردی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان)»، دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، سال ۳، شماره ۶، صص ۱۰۹-۱۲۴.

- شیانی، ملیحه (۱۳۸۲). وضعیت شهروندی و موانع تحقق آن در ایران، رساله دکترا، دانشگاه علامه طباطبایی.
- شیانی، ملیحه؛ داوودی، طاهره (۱۳۸۹). «تحلیلی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۵، ۳۵-۵۹.
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۱)، «شهروندی و رفاه اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۴، صص ۲۳-۹.
- صابری، سیاوش (۱۳۹۶). نگاه اجمالی به حقوق شهروندی، تهران: انتشارات نسل روشن.
- طباطبایی، محسن (بی تا). مستمسک العروة الوثقی، بیروت: دارالاحیاء التراث.
- فالكس، کیت (۱۳۸۱). شهروندی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کلدی، علیرضا و پوردهناد، نگار (۱۳۹۱). «بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی در تهران» مطالعات شهری، سال دوم شماره چهارم پاییز، صص ۲۹-۵۷.
- گرچی، ابوالقاسم (۱۳۷۶). رابطه فقه و حقوق، قم، همایش حقوقی مجتمع آموزش عالی،
- موسوی، سید یعقوب. (۱۳۸۱). «محدودیت‌ها و ظرفیت‌های توسعه حقوق شهروندی در ایران»، در چکیده مقالات توسعه حقوق شهروندی در ایران، اصفهان: نشر محبان.
- نوروزی، کامبیز (۱۳۸۵). «حق شهروندی، مسئولیت مشترک دولت و ملت». نشریه نامه، شماره ۵، صص ۳۵-۶۰.
- هزار جریبی، جعفر و امانیان، ابوالفضل (۱۳۹۰)، «آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عوامل موثر بر آن»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۲، صص ۱-۱۸.
- هکی، فرشید (۱۳۸۹). گفتمان حقوق بشر برای همه، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- ورعی، سید جواد (۱۳۹۵). حقوق شهروندی در اندیشه اسلامی، تهران: انتشارات میراث اهل قلم

ولی‌پور، رقیه (۱۳۸۶). بررسی حیطه‌های شهروندی در نظام آموزش عالی از دیدگاه اساتید و دانشجویان: مطالعه موردی در دانشگاه مازندران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.

Bron: Balancing Universalism and Diversity In ،(2001)•**Jennifer ،Bryan Marshal،1997، and Ridden ،Turner**

Janoski, Thomas. (1998). **Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes.** New York: Mac Graw Hill.

McEven, C. (2003). Bringing Government to the People: Woman Local governance and Community Participation in South Africa. *International journal of Education in South Africa. International journal of Education Research.* Vol. 34, No. 4.

Obyrne, D. J. (2003). **the dimensions of global citizenship**, route dge publication

Prior, W. (1999). **What is Means to be a "Good Citizen" in Australia:** ACSA Preth, Australia.

Prior, W. (2006). **citizenship education**, www. Curriculum. edu. au/cce.

Turner, B. (1990) **Theories of Modernity and Postmodernity**, London; Newbury Park: Sage Publications.